

Оригинални научни рад

Биљана С. СОЛЕША*

Медицинска школа, Крушевац

ФУНКЦИЈА ХРОНОТОПА ШКОЛЕ У САВРЕМЕНОМ СРПСКОМ РОМАНУ ЗА ДЕЦУ

Апстракт: Полазећи од теоријских поставки Бахтина и Лотмана о простору у уметничком делу, у раду се истражује хронотоп школе у савременом српском роману за децу, на примеру следећих романа: Мирославе Михајлов Царевић *Школско дворишће*, Владана Зеца *Дневник једне зборнице*, Бошка Ломовића *Крађа мобилној у VII 2*, Драгутина Бега *Журка у школи* и Милутина Ђуричковића *Близанци и њејак 13*. У уводном делу наводе се најважније особености хронотопа и њихово дејство на структуру и значење одабраног корпуса. Хронотоп школе посматра се као вишеструко делотворан на радњу романа: он је место сусрета различитих генерација и социјалних категорија ученика и наставника. У њему су издвојени хронотоп учионице, школског дворишта и зборнице. Временски распон смештен је у оквир једне школске године а у њему одређени догађаји имају повлашћено место, у којем се издваја прослава матурске вечери. Одабрани корпус указује на особености романескне прозе у XXI веку: другачију слику света, нови тип јунака, реалистичку мотивацију, сажетост форми и приповедања.

Кључне речи: хронотопске одлике школског романа, омладински роман, елементи детективног романа, повлашћени периоди школског живота, сазревање младог јунака.

Избор тематских кругова у српском роману за децу усклађен је са свакодневицом дечјег живота што подразумева доминантну тематизацију школског живота као неизоставног и кључног периода у одрастању детета (Полић 2018: 124). Отуда наилазимо на интерпретативни потенцијал хронотопа школе који је у савременом српском роману за децу обликован различито и има вишеструку функцију. Истраживање простора у књижевном делу Михаил Бахтин је разматрао у оквиру своје теорије хронотопа, одредивши хронотоп као природу везе, суштински узајамну везу временских

* Професор српског језика и књижевности, solasabilja@gmail.com

и просторних односа у књижевности. У књижевноуметничком хронотопу сливена су просторна и временска обележја у осмишљену и конкретну целину. У књижевности хронотоп има суштинско жанровско значење. Као формално-садржајна категорија он одређује и лик човека у књижевности, који је суштински хронотопичан (Bahtin 1989: 193–194). Хронотоп одређује уметничко јединство књижевног дела, његов однос према стварности, те увек садржи вредносни моменат, „уметност и књижевност прожети су хронотопским вредностима разних степена и обима. Сваки мотив, сваки издвојив моменат уметничког дела представља такву вредност“ (Bahtin 1989: 372). Руски семиотичар Јуриј Лотман је просторне односе у књижевности посматрао као изванредан моделативни систем, односно језик за изражавање различитих ванпросторних категорија и односа. Иза приказивања ствари и предмета који чине околину, у којој делују ликови текста, настаје систем просторних односа, структура топоса, која се појављује као језик који служи за изражавање других, непросторних односа у тексту (Lotman 1976: 302). Просторни односи и облици испуњавају неколико функција: учествују у моделовању света романа, карактеризацији ликова, структурисању сужеа и у постизању посебних ефеката у појединим сценама, попут ефекта „сценичности“. Овај ефекат Лотман препознаје у оним деловима прозног текста који подсећају на вербалне описе позоришних сцена, у којима се текст богати позоришним или сликарским средствима (Лотман 1993: 272). Овим поступцима појачава се илузија уверљивости код читалаца којима се омогућава лакше понирање у вишеслојни предметни свет дела. Осим тога, ове сцене често садрже симболичка значења. Вишеструку функцију простора у књижевном тексту уочавају и савремени теоретичари наглашавајући да простор у књижевности може функционисати тематски, структурално и као средство карактеризације (Prins 2011: 166). Приповедне светове уоквирене димензијама простора и времена насељавају ликови са сопственим унутрашњим световима, модификујући емотивну и интелектуалну атмосферу, која је доминантна и простире се ван простора и времена књижевног дела (Abot 2009: 261).

У овом раду истражујемо функцију хронотопа школе у савременом српском роману за децу који обједињава хронотопе причања, сусрета и пута. Вишеструка улога школе у свакодневном животу деце омогућава сагледавање различитих функција хронотопа школе у делима која тематизују школски живот. Функцију хронотопа школе као саставног дела живота сваког појединца, установе која се посећује готово свакодневно током наставне године, могуће је посматрати и у оквиру Бахтиновог разматрања улоге гостинске собе (салона) као територије романескног догађаја. Из перспективе сужеа и композиције овде долази до сусрета (у нашем случају није реч о случајном сусрету, „на путу“), стварају се заплети, интриге, долази до расплета,

настају веома важни дијалози, разоткривају се карактер, идеје, страсти, склоности, добре или зле намере јунака. У школи је уочљиво преплитање историјског и друштвено-јавног са личним, приватним, биографским. Тако згуснуте, кондензоване очигледно-видљиве ознаке историјског, биографског и свакидашњег времена, истовремено су међусобно чврсто сплетене, стопњене у јединствена обележја епохе која постаје очигледно-видљива и сижејно-видљива. Ово је само једно од места укрштања временског и просторног низа, место згушњавања трагова тока времена у простору (Bahtin 1989: 376). У организацијама друштвеног живота реални хронотоп сусрета стално је присутан. Школа је простор у коме се образовање одвија кроз интеракције, током којих деца сазнају каква је њихова култура и како се приказује свет. Стога се кроз процес образовања успоставља културни континуитет и репродукција постојеће културе (Николић, Антонијевић 2020: 485).

Хронотоп школе је неодвојив од хронотопа сусрета јер он не може бити изолован, већ увек као саставни елемент улази у састав сижеа, у конкретно јединство целог дела, те се тако укључује у конкретни хронотоп који га обухвата. Сусрет је један од најстаријих догађаја, који образују епски сиже, посебно сиже романа (Bahtin 1989: 209). У књижевним делима он добија различите конкретне нијансе, међу њима – емоционално вредносне. Зависно од контекста може имати полуметафоричко, потпуно метафоричко значење или постати симбол. У оквиру композиционе функције може бити заплет, понекад кулминација или чак расплет (финале) сижеа.

Тематизација школе и школског живота у српском роману за децу примећује се од самих почетака и траје у континуитету до данас.¹ Роман за децу у српској књижевности појављује се крајем XIX века романима Петра Деспотовића Занат је златан (1871) и Две лажне златице (1892). Крајем XIX и почетком XX века Душан Ђурић објављује романе Конац дело краси (1896), Све се може кад се хоће (1905), Добро се добрим враћа (1913). Ови романи обележили су почетке српског романа у којима су најупадљивије морално-дидактичке поруке. Појава романа *Хајдуци* (1933) Бранислава Нушића, доноси новине у уметничком поступку, другачији поглед на свет, иновативну

1 Миомир Милинковић српску књижевност за децу сврстава у шест фаза. Прву фазу чине народне умотворине намењене искључиво деци (успаванке, ређалице, разбрајалице, ташунашке, брзалице) и оне претходе свим периодима. Друга фаза поклапа се са периодом просветитељства и њој припадају дела Доситеја Обрадовића и Луке Милованова. Трећа фаза се односи на период XIX века и доба стварања Ј. Ј. Змаја. Четврта фаза је период између два светска рата. Аутентични представник овог доба је Александар Вучо. Петој фази припада период друге половине XX века. У књижевности за децу доминирају дела Бранка Ћопића, Арсена Диклића и Бранислава Нушића. Модерне токове и радикалне промене уносе се појавом Душана Радовића. Шеста фаза се односи на период XXI века о чијим ствараоцима књижевна критика није прецизније изразила своје ставове (Милинковић 2014: 8–18).

структуру и језик, те најављује почетак савременог српског романа за децу. У *Хајдуцима* се приказује дечја заједница, колектив и покушај деце да превазиђу инфериорни положај и конвенције које намеће свет одраслих. Однос јунака према школи је негативан. Тему бежања из школе Нушић је искористио као подлогу за приказ дечје осећајности и илузија. „Из сопственог искуства и детињства описује дечје пустоловине, ослањањем на усмену традицију и истовременом деструкцијом ове традиције постиже богату представност и финоћу односа у представљању дечјег колектива“ (Георгијевски 2005: 87). На бекство из школе јунаке покреће ригидно понашање наставника али и авантуристички дух. Нушићеви *Хајдуци* се базирају на парадигми народне епске песме и предања, а хуморни ефекти се постижу тривијализацијом историјско-легендарних и стварносних чинилаца (Георгијевски 2005: 85). Нушић је дао један облик садејства фолклора и уметничке речи. Тај образац ће увелико прихватити Бранко Ћопић у првом делу *Пионирске шрилоије*. Нушићевим и Ћопићевим јунацима школа представља терет и простор опасности и страха. У Ћопићевом роману *Орлови рано леће* извор опасности и страха је учитељ Паприка, док у Нушићевим *Хајдуцима* невоље ученицима доноси опресивно понашање више наставника, посебно наставника географије. Ђачка бежања из школе, логоровање у шуми јесу прекршај школске дисциплине, али и израз отпора младих људи према појавама које нарушавају достојанство детета. У каснијим романима који тематизују школски живот јунаци ученици су у сукобу са школским властима, покренути потребом за променом статуса социјално обесправљених, због чега редовно бивају кажњени (романи Симе Цуцића), сукобљавају се са правилима школског живота (*Танџо за њроје* Слободана Станишића) или се тематизује другачији однос ученика и професора (романи Градимира Стојковића).

Поетика српског романа за децу почетком XXI века обележена је разноврсним тенденцијама. У већини дела савремених писаца примећује се константно трагање за оригиналним стваралачким изразом. Проблеми савременог доба, мотиви из свакодневног живота, спутавање дечје природе најчешћа су тема. Појављује се лик усамљеног детета као протагонисте који трага за идентитетом у кризним ситуацијама, што се разликује од дечијих дружина које се опиру ауторитету одраслих из ранијих књижевних дела за децу. Даје се слика јунака детета у моменту када постаје свесно себе, тако да описана радња, сем равни збивања садржи и приказ доживљаја и сензибилитета ликова. Главни ликови су увек фокализатори кроз чију унутрашњу призмину се пропушта све о чему се говори (Опачић 2011: 13). За поетику романа за децу насталих у XXI веку не може се рећи да је еквивалентна поетикама Бранислава Нушића, Бранка Ћопића. Као могући разлози наводе се низак литерарни домет савремене продукције, афирмативни и неселективни

прикази посредством масовних медија који маргинализују судове критике (Удовичић 2017: 89–90). На форму и садржину савременог романа свакако утичу динамика урбаног начина живота, укус и афинитет малог читаоца, утицаји страних књижевности или настојање писаца да остваре нови романескни профил. За сада не постоји прецизна жанровска класификација романа за децу с обзиром на то да неки романи у својој структури носе ознаке више различитих жанрова (Милинковић 2014: 36). Уметничка слика школског живота обликује се као главна или се појављује у склопу ширих тема. У дијахроничком пресеку школа, школски живот, статус наставника варирали су од глорификовања до омаловажавања школе и наставника (Николић 2013: 279). Широј публици најпознатији романи са темама из школског живота су *Хајдуци* (1933) Бранислава Нушића, романи Симе Цуцића (*И Моца хоће у школу*, *Први кораци*), Бранка Ћопића (*Орлови рано леће* 1957, *Мајареће јодине* 1960), романи Алексе Микића *Сунчана Долина* (1954), Слободана Станишића *Танјо за њроје* (1993) и Градимира Стојковића (*Хајдук у Београду* 1985, *Ја као њи, њи као ја* 2011, *Све моје љубосији* 1995, *Хајдук њројив вејрењача* 1989). Сукоби у наведеним романима најчешће произилазе из неслагања јунака са школским правилима. У жанровском погледу ови романи би се пре свега могли сврстати у романе о дечјим дружинама у којима централно место заузимају теме и мотиви из детињства и доминирају ликови деце и дечјег колектива. У њима су деца приказана у свакодневним ситуацијама у школи, породици, односу према одраслима, у игри која често прераста у озбиљне, па чак и друштвено корисне подухвате. Деца су жељна авантуре, доказивања, надметања, опонашања одраслих, супротстављања правилима и ауторитетима, па се управо ови разлози могу сматрати покретачким мотивима за организовање дружина (Милинковић 2014: 41). Осим тога, крајем XX века школске теме су обликоване у романима за децу који спадају у детективски жанр. Тематика ових романа своди се на откривање починилаца неког преступа. Кривца открива особа која је у улози детектива и добро побеђује. Детектив своје трагање за кривцем заснива на чињеницама из свакодневног живота или науке. Корпус нашег истраживања чине романи који се могу сврстати у детективски жанр. То су романи Мирославе Михајлов Царевић *Школско двориште* (2015), Бошка Ломовића *Крађа мобилној у VII₂* (2018) и Драгутина Бега *Журка у школи* (2017). Романи Владана Зеца *Дневник једне зборнице* (2018) и Милутина Ђуричковића *Близанци и њејак 13* (2017) могу се одредити као омладински романи јер се тематски, идејно и етички односе на генерације младих (13–19 год). Збуњени животним околностима јунаци се суочавају са проблемима који су својеврсна прекретница у њиховом животу. Наративни идентитет конструише се кроз два плана: план текста и план контекста. Идентитет јунака наратива, као бића културе и историје, израста из социјалних и политичких односа, урбане средине,

утицаја технике и технологије, те се простор у наративу јавља као важан маркациони и идентификациони принцип (Петровић 2018: 72, 75). У савременој српској књижевности за децу, у првим деценијама XXI века, хронотоп школе афирмише критички став према културним обрасцима којима је дете изложено. У хронотопу школе одражава се „породични идентитет детета (приче, предмети, навике, сећања, систем вредности) који се може посматрати као културни капитал који дете доноси у школу“ (Николић, Антонијевић 2020: 493).

Школа као образовно-васпитна институција је простор у коме се непроменљиво нижу увек иста збивања. Школске зграде су препознатљиве по спољашњем и унутрашњем изгледу. У њима се одвијају наставне и ваннаставне активности, долазе ученици, наставници и особље. Ради се по утврђеном наставном плану и распореду. У издвојеним романима уочљив је миметички план простора школе који се може сагледати применом Бахтиновог појма реалистичке амблематике који се односи на сиже који снагу и дубоку истинитост налази у крупним реалностима људског живота које су њиме обухваћене. „У склопу реалног лика згуснути су и концентрисани суштински и крупни моменти живота да и када његово значење превазилази сва просторна, временска, друштвено-историјска ограничења оно се не одваја од тог конкретног друштвено-историјског тла“ (Bahtin 1989: 350). У роману Мирославе Михајлов Царевеић *Школско двориште* ауторка описује двориште основне школе у Борчи, најстарије образовне установе у својој широј околини. Ова школа је наследница прве школе у Борчи, основане давне 1800. године у време Аустроугарске монархије, при православној цркви. Поред детаљног описа дворишта ауторка даје и свакодневну слику школе која је посећена и када наставе нема.

„У вечерњим сатима и током ненаставних дана двориште је пуно омладине и грађана разних животних доби који долазе да се одморе у лепоти и миру и хладовини парка. Родитељи доводе децу да се играју чак и бебе да слатко спавају у овом прелепом окружењу. Школско двориште је омиљено састајалиште свих генерација ученика. Основци долазе у раним вечерњим сатима и остају до осам, девет, ретко ко и ретко кад до касније. Средњошколци се окупљају мало касније, поседе мало на клупици у школском парку а затим одлазе у неки кафић или код неког на кућну забаву. Чак се и студенти могу видети у школском дворишту. Долазе да се присете старих добрих дана док су били ученици ове школе, да уживају у школском парку у коме још има биљака које су и они садили“ (Михајлов Царевеић 2015: 16–17).

Школско двориште је у овој слици представљено као простор идиле у коме су, по Бахтину, живот и догађаји који га испуњавају неодвојиви од простора нераскидиво везаног за живот многих генерација. Тај просторни микросвет, ограничен и довољан себи, као да није повезан са другим местима и осталим светом (Bahtin 1989: 353). У каснијем току радње открива се

да простору идиле прети разарање које долази из спољашњег света. Слика простора школе сагледана у миметичкој равни може се посматрати и у оквиру хронотопа свакодневице, посебно у романима *Школско двориште*, *Журка у школи* и *Дневник једне зборнице*, с тим што је прецизна локација школе дата само у роману *Школско двориште*. У роману *Журка у школи* сазнаје се да је реч о сеоској школи у Војводини, док је у роману *Дневник једне зборнице* представљена једна средња стручна београдска школа. У овим романима се једна врста свакодневног живота мења за нову, другачију од породичне, свакодневицу у чијим оквирима делују јунаци и спознају себе. Они пролазе кроз извештајан процес сазревања, појединци се делимично отуђују од свог бића али се поново враћају. На крају показује се како млади човек израста у јединку која може да преузме одговорност за себе и своје окружење.

У одрастању сваке људске јединке мало је оних тренутака који нису у вези са неизбежном спознајом света и властитог положаја у њему. Пут развоја одвија се као изазовно суочавање са болним искуствима промене, суочавање јединке са моћима и границама властите телесности, усложњавање односа са другима, али и са самим собом (Пешикан–Љуштановић 2018: 35). У савременом роману за децу школа се открива и као веома важан простор формирања идентитета, развоја личности, самооткривања појединца у процесу прихватања (или одбијања) одговорности и обавеза. Она је место сазревања, стицања искуства, место откривања владајућег система вредности заједнице, тачка укрштања различитих култура. Школа је простор искушавања и обликовања личности, контекст самореализације јунака и јунакиња, поље избора различитих могућности. У прози намењеној деци срећемо идеализоване или веома критичне слике школе.

Највећи део радње издвојених романа дешава се у простору школе (двориште, учионице, зборница). Уметничка слика школе дата је бројним детаљима уопштених ентеријера као унутрашњег огледала сваке куће (*Школско двориште*, *Журка у школи*) до тога да су ентеријерни детаљи дати само у назнакама (*Дневник једне зборнице*, *Крађа мобилној у VII₂*). Темпорални оквир издвојених романа обухвата распон од неколико дана (*Крађа мобилној у VI₂*), неколико месеци (*Школско двориште*), до једне школске године (*Журка у школи*, *Дневник једне зборнице*).

Статичност места радње, простор школе као простор свакодневице јунака, аутори савременог романа за децу динамизирају тако што уводе мотив крађе који је различито обрађен, од покушаја, припремања и спречавања крађе (*Школско двориште*), до реализоване крађе и откривања починилаца (*Крађа мобилној у VII₂* и *Журка у школи*). Статичност радње у роману *Дневник једне зборнице* разбија се укрштањем културолошких разлика, другачијих идеолошких и вредносних ставова наставника или занимљивостима из школског живота (*Близанци и њејак 13*). У издвојеним романима јунаци су

истовремено и фокализатори из чије перспективе се обликују остали ликови. У роману *Школско дворишће* већи део радње је фокализован из перспективе главних јунака, ученика. У роману *Дневник једне зборнице* наставно особље сагледава се искључиво из перспективе професорице географије, у роману *Крађа мобилноју VII₂* фокализација припада ученицима, док је у роману *Журка у школи* у питању перспектива директора школе. У свим романима однос јунака према простору школе је истоветан. Школа и јунаци су у својеврсној интеракцији. Школа успешно штити и склања своје ученике од опасног света криминала коме су понекад поједини ученици изложени. Ово стабилно, пријатно, блиско и заштитничко место у коме сви јунаци радо бораве уједно је и место које јунаци бране од свега непожељног које долази из спољашњег света. Акцију јунака покреће запажање штетних појава које се морају спречити. У романима *Журка у школи* Драгутина Бега, *Школско дворишће* Мирославе Михајлов Царевић, *Крађа мобилноју VII₂* Бошка Ломовића у средишту радње су крађе, извршене или планиране, које савесни ученици и наставници на време спречавају или откривају.

У роману *Школско дворишће* Мирославе Михајлов Царевић хронотопи школе и сусрета имају функцију покретача радње. Ученици и наставници спречавају крађу школских рачунара коју припремају бивши ученици, деца из сиромашних и проблематичних породица. Крађом и продајом рачунара би решили финансијске проблеме. У школском дворишту током поподневних уобичајених посета иницијатор крађе, бивши ученик, износи својим друговима план крађе. Разговор је сасвим случајно чула девојчица Софија, главна јунакиња романа. У средишту радње је реализација Софијиног мудро осмишљеног плана којим успева да спречи крађу, а да се не открије. Софија добро зна ко би јој од другова могао помоћи, ко размишља као она и ко би учинио све да до крађе не дође. Она бира најпоузданији, врло креативни начин информисања којим штити свој идентитет. Исправном реакцијом наставника крађа је спречена, а бивши ученици у покушају престопа на време су опоменути и одвраћени са пута криминала. Почетна идилична слика школе као места забаве, поподневног дружења и уживања, договарања уопштења се и другачијим садржајима. Школа и школско двориште су место на коме се сударају добро и зло. Ту се планирају и могу реализовати лепо и ружно, племенито и опасно подухвати.

Хронотоп школе слично је обликован и у роману *Журка у школи* Драгутина Бега, с тим што се овде покушај крађе не уочава на време и не спречава. Током организације прославе новогодишњих празника долази до обијања школе и крађе наставних средстава. Крађу организују ученици школе, такође из проблематичних и непотпуних породица. Извршени преступ је део дечје игре. Дечаци су користили методе из филмова и емисија о плачкама и оне које су чули у директним разговорима с криминалцима. Један од

окривљених ученика је у контакту са људима који припадају свету криминала, те је крађа била израз јунаковог покушаја идентификације. Школске власти у сарадњи са полицијом проналазе и прописно кажњавају преступнике. У обликовању хроноптопа школе запажају се честе контрастне слике. Супротстављени су наставници и мештани који пружају отпор свакој иновацији и напретку и активни, прогресивни ентузијастични оптимисти. У колективној слици ученика виде се они марљиви и савесни, али су много упадљивији бунтовни и лењи.

Крађа као тема наглашена је у наслову романа *Крађа мобилној у VII₂* Бошка Ломовића. У средишту радње је истрага крађе телефона који је украден ученици седмог разреда. Педагог и директор школе исхитрено приписују оптужбу ученику Ратку, само на основу тога што је био последњи у учионици током великог одмора након којег је ученица приметила нестанак телефона. Окривљеног Ратка ће спасити друг Стефан, страствени љубитељ крими романа, који води студиозно самоиницијативну, личну истрагу. Успешан исход истраге омогућавају и поједине чињенице до којих сасвим случајно долази. Стефан ће се обратити и полицијском инспектору за савет. Школа се није полицији обратила за помоћ, јер је управи школе веома стало до тога да се могуће преступништво у школи не покаже широј заједници. Да се углед школе може веома лако урушити једним преступом а читав проблем попримити нежељене димензије, свесни су и управа школе и ученик. Инспектор помаже Стефану и разуме његове речи: „замислите шта би се по граду причало да је полиција у ципу улетела у наше двориште и почела да испитује ђаке и професоре“ (Ломовић 2018: 42). Стефан проналази крадљивца који је у школи јавно осрамоћен. Целокупна немила ситуација била је велика поука и самом преступнику и ученицима сведоцима.

У издвојеним романима хроноптоп школе, неодвојив од хроноптопа сусрета, постаје огледало друштвене средине и симбол јавног живота. Школа није само сагледана као установа која подучава и васпитава већ као простор разговора, размене новости, важних и мање важних информација, место исповести, договора, планова, место изазова за добре или лоше подухвате. Уједно, она је и својеврсна тачка пресека у којој се преламају различити карактери, светови, судбине, вредносни ставови и људски погледи на свет. Хроноптоп школе обједињава људе који долазе из разних породица и средина, који имају разноврсне системе вредности и припадају различитим световима. Осим места свакодневне размене важних и мање важних информација, устаљеног начина рада, стварања и упознавања личне историје, школа има улогу склоништа, баријере и одбране од самоће, што је посебно упадљиво у роману *Дневник једне зборнице* Владана Зеца. Школа се у овом роману испољава као место на коме се савладавају лични страхови и сумње,

разочарања и дилеме. Она је место где догађаји, прошли и будући постоје истовремено „сада и овде“, скуп различитих светова којима припада наставно особље, а који спаја само заједничка професија наставника и простор који се нужно дели. Наставничка зборница је у овом роману хронотопско решење, које се може посматрати у оквиру Лотманове концепције простора и ефеката сценичности. По овој сцени (зборници) крећу се ликови којима природа посла налаже сусрет у просторији коју морају делити са другим људима. Сусрети имају уобичајени редослед који диктира распоред часова. Јунаци романа су наставници који најчешће простор школе доживљавају шире од професионалних оквира и потреба. У наставничкој зборници наставници показују своје знање, вештине и педагошка искуства. Поред тога они испољавају и своје комплексе и специфичне особине као што су човекове потреба за доминацијом, моћи, контролом других. Зборница има и функцију склоништа, заштите, која професора брани од усамљености. Пратећи хронолошки дешавања у једној школи током једне школске године наратор даје портрете професора наглашавајући њихове сличности и разлике и у складу са тим прави посебну типологију. Критеријуми по којима дели наставнике су на основу година живота, врсте предмета које предају, културног образаца, особина и навика којима робују. У школи се сударају светови млађих, средњих и старијих, ожењених и нежењених колега. У складу са доминантним особинама које на радном месту испољавају, наратор професоре дели на тркаче, романтичаре, свезналице, рокерске, баладичне и фолкерске типове, природњаке и друштвењаке. Сличне коментаре и запажања наратора уочавамо у роману *Близанци и њеџак* 13 Милутина Ђуричковића. Детаљи портрета наставника упућују на припадност неком од типова описаних у роману *Дневник једне зборнице*. Наратор се задржава на опису отмене, тихе, повучене наставнице енглеског, наставника историје, вечитог младожење опседнутог пропашћу римског царства, надменог, строга и љутог професора српског, добронамерних и пуних разумевања наставника хемије и биологије и сасвим занесеног и заборавног математичара. Издвајајући њихове особности и међусобне разлике аутори употпуњавају колорит уметничке слике школе и школског живота. У романима са централним мотивом крађе хронотоп школе је заштитни простор од изазова и невоља којима је дете изложено. Истовремено, у њему се непрекидно сусрећу различити типови деце: они изложени криминогеном понашању у породичном окружењу (*Школско дворишће*) и у граду (*Журка у школи*, *Школско дворишће*, *Крађа мобилној у VII₂*), они који подлежу негативном утицају медија (*Журка у школи*) али и деца из стабилних породица. Јунаци, изложени разним ударима који долазе из света криминала (*Школско дворишће*, *Журка у школи*), у који се може и наивно скренути идентификацијом са непримереним медијским садржајима, па покушај пљачке буде део забаве (*Журка у школи*), или потребом да се

створи идеализована слика о себи, те се поклањају украдене скупе ствари (*Крађа мобилној у VII₂*), пружају слику појединца и природу његовог односа са светом из којег извиру заплет и структура романа (Ахметагић 2017: 63). У романима чија је централна тема крађа (или покушај крађе), преступници су пронађени и кажњени или одвраћени са опасног пута. Изузев у роману *Крађа мобилној у VII₂* Бошка Ломовића, радња се у осталим романима завршава сликом матурске вечери, не без разлога.

Матурско вече је један од ритуала који се тумаче у оквиру теорије обреда прелаза. Арнолд Ван Генеп је, полазећи од чињенице да се живот појединца састоји из серије прелаза из једног доба у друго, обреде прелаза одредио као посебан облик деловања како би се успешно прешло из једне у другу животну фазу и поделио их на обреде одвајања/сепарације, обреде маргиналности/транзиције и обреде прикључења/инкорпорације (Ван Генеп 2005: 15–16). Из Ван Генепове студије развило се шире одређење по коме се појмом обреди прелаза тумаче разне друге радње и процеси свакодневног живота (Лома 2005: 29–30). Истражујући посебно ритуале везане за прославу матуре, Миљивој Водопија наводи да је сваки ритуал, свака колективна церемонија прокламација културног универзума који се очитује као ред и детерминираност насупротив хаосу и индетерминираности. У свечаном расположењу на једном месту једни поред других су „школске легенде, младе даме, заљубљени парови, опуштени ликови, чудаци, војници, изгубљени у свемиру, даљежи и мргуди. Различити, другачији, јединствени, своји непоновљиви“ (Зеџ 2018: 149). Ведри, весели, насмејани ученици који су још увек деца, али и они који су већ „почели да се суочавају са озбиљним животним потешкоћама као што су: развод родитеља, смрт у породици, немаштина, избеглиштво“ (Ђуричковић 2017: 148) заједно са наставницима крунишу један део пређеног животног пута.

Слике матурске вечери у финалним деловима романа сугеришу још једну функцију хронолошког школе као места спознаје света и културе. Матурални обред прелаза састоји се од конститутивних елемената као што су прослава последњег дана школе и опход градом, матурска екскурзија, матурско вече и полагање матуре. Матурско вече обележава прихватање матураната као пуноправних одраслих чланова друштва. Професори и бивши ученици овде се налазе равноправни, за истим столом. Матурско вече нема у себи ни трага од оне атмосфере хаоса коју су ти исти људи стварали пре недељу или више дана. Свечани изглед и посебна свечана одећа, манири, гестови, ексклузивност амбијент, гала вечера уз музику и плес представљају иницијацију у друштвену форму одраслих, у њихов свет. За разлику од полагања матурског испита који је знак интелектуалне зрелости, матурско вече на симболичком плану је израз социјалне зрелости (Vodopija 1976: 80).

Роман са тематиком из школског живота на почетку XXI века има недостатака који се пре свега испољавају у тенденцији подражавања (догађаја и живота) и шематизованом поступку градње сужеа. Чини се да аутори више инсистирају на проналажењу занимљивог и актуелног мотива а мање трагају за одговарајућим изражајним могућностима и формама. Упркос недостацима, ова проза доноси нову уметничку слику детињства и детета. Тематизују се нове социокултурне околности које се појављују као кључни фактор формирања идентитета и уводе елементи критичности и полемичности. Жанровски овај роман највише припада омладинском и детективском роману. Фабларно-сужејне карактеристике указују да није реч о широким епским формама. Одређени догађај експлицира се у конкретизованом хронотопу. Хронолошки, без већих дигресија и епизодијских рачвања уобличава се сужејни план у коме се уочава сукцесивност и узрочно-последични ток збивања. Нема сложенијих поступака нити посебно наглашене драматичности која је најчешће унутрашња, у равни доживљаја јунака. Школски роман уводи другачије садржаје данашњег одрастања које је пуно изазова. Детињство се посматра као време иницијације. Јунак-дете се суочава са животном стварношћу и опасностима. Покретачи акција у романима за децу из претходних епоха били су авантуристички дух, машта, узор из епске поезије и предања или неслагање са нормама школског живота. Нови јунак се не супротставља ауторитету одраслих. Он је најчешће узнемирено дете које у узбудљивом процесу одрастања трага за идентитетом. Ограничени, сужени школски хронотоп је покретач фабле која је најчешће усмерена на преступ (крађу). Највећи део радње романа одвија се у простору школе унутар којег се издвајају његови микроелементи: двориште, учионице, ходници, зборница. Време и његова значења произилазе из школске стварности и узрочно-последичног презентовања догађаја. Основни временски план има наглашену сукцесивност, нема раздвајања нити умножавања временских токова. Издвајање догађаја утиче на природу временског плана унутар којег се разрађују субјективна стања јунака. У малом временском распону од неколико дана до највише једне школске године приказан је процес сазревања јунака. Као истакнути моменти у радњи издвајају се тренуци иницијације и слике матурске вечери као израза социјалне зрелости.

Хронотоп школе у наведеним романима има веома сложену и разноврсну функцију и обухвата све оне уже бахтиновски дефинисане хронотопе пута, сусрета, гостинске собе, родитељске куће, завичаја. Поред функције простора формирања идентитета, развоја личности, самооткривања, сазревања и стицања искуства, самореализације јунака и јунакиња, поља избора различитих могућности, која је подједнако наглашена у свим наведеним романима, у романима *Дневник једне зборнице*, *Журка у школи*,

Школско дворишће хронолошко школе угуђује на извесни систем вредности заједнице, али и на присуство културолошких разлика, идеолошких и вредносних ставова и сукоба. Наведене функције су веома блиске Бахтиновом виђењу који сматра да хронолошко мора обухватати све области људског живота и све аспекте људског постојања. Такав хронолошко може дати позитиван или негативан одраз историјског времена и простора. Издвојене функције хронолошине, свеукупна уметничка слика школе и школског живота у савременим романима за децу откривају његову симболичку вредност, те се хронолошко школе испољава као симбол јавног живота, огледало друштвене средине и колективног идентитета.

ИЗВОРИ

- Бег 2017: Драгутин Бег. *Журка у школи*. Београд: Bookland.
 Ђуричковић 2017: Милутин Ђуричковић. *Близанци и њећак 13*. Београд: Bookland.
 Зећ 2018: Владан Зећ. *Дневник једне зборнице*. Београд: Bookland.
 Ломовић 2018: Бошко Ломовић. *Крађа мобилној у VII₂*. Београд: Bookland.
 Михајлов Царевић 2015: Мирослава Михајлов Царевић. *Школско дворишће*. Београд: Bookland.

ЛИТЕРАТУРА

- Abot 2009: Horas Porter Abot. *Uvod u teoriju proze*. Beograd: Službeni glasnik.
 Ахметагић 2013: Јасмина Ахметагић. „Интердисциплинарни приступ књижевности: књижевност и психологија“. *Башићина*. св. 42. 58–71.
 Bahtin 1989: Mihail Bahtin. *O romanu*. Beograd: Nolit.
 Vodopija 1976: Milivoj Vodopija. „Maturiranje kao rite de passage“. *Narodna umjetnost*. 13. 77–92.
 Генећ 2005: Арнолд ван Генећ. *Обреди њрелаза. Системајско изучавање ритуала*. Београд: СКЗ.
 Георгијевски 2005: Христо Георгијевски. *Роман у српској књижевности за децу и младе*. Нови Сад: Змајеве дечје игре.
 Лома 2005: Александар Лома. „Мистерија прага“. У: Арнолд ван Генећ. *Обреди њрелаза. Системајско изучавање ритуала*. Београд: СКЗ. 29–30.
 Лотман 1993: Јуриј Лотман. „Уметнички простор у Гогољевој прози“. *Трећи њројрам Радио Београда*. 263–310.
 Lotman 1976: Jurij Lotman. *Struktura umetničkog teksta*. Beograd: Nolit.
 Милинковић 2014: Миомир Милинковић. *Историја српске књижевности за децу и младе*. Београд: Bookland.
 Николић 2013: Радмила Николић. „Нека питања остваривања васпитне улоге школе“. *Књижевност за децу и њена улога у васпитању и образовању деце школској узрасној*. Зборник радова. ур. Сунчица Денић. Врање: Учитељски факултет. 277–285.
 Николић, Антонијевић 2020: Наташа Т. Николић, Радован М. Антонијевић. „Образовање као фактор културне репродукције и културне продукције“. *Башићина*. св. 51. 483–496.
 Опачић 2011: Зорана Опачић. „Усамљено дете као нови тип јунака у српским романима за децу.“ *Дейинство*. 3/4. 12–21.

- Петровић 2018: Данијела З. Петровић. „Из историје у географију. Природни простор као извор идентитета“. *Баштџина*. св. 45. 71–86.
- Пешикан–Љуштановић 2018: Љиљана Пешикан–Љуштановић. „Привилеговано време одрастања у савременом српском фантастичном роману за децу“. у: *Књижевности за децу у науци и насљави*. Зборник радова. ур. Виолета Јовановић, Бранко Илић. Јагодина: Факултет педагошких наука. 21–47.
- Полић 2018: Страхиња Полић. „Фигура учитеља у српској поезији за децу“. *Детињство*. год. 44. бр. 1. 123–133.
- Prins 2011: Džerald Prins. *Naratoški rečnik*. Beograd: Službeni glasnik.
- Удовичић 2017: Бојана Удовичић. „Преглед развоја српског романа за децу“. *Узданица*. XIV/1. 79–90.

Biljana S. SOLEŠA

THE FUNCTION OF THE CHRONOTOPE OF SCHOOL
IN THE CONTEMPORARY NOVEL FOR CHILDREN

SUMMARY

Starting from Mikhail Bakhtin's and Yuri Lotman's theoretical postulates of space in an art work, the paper investigates the chronotope of school in the contemporary Serbian novel for children. The introductory part of the paper presents a review of prevailing attitudes of literary theoreticians towards space in prose works. In the central part of the paper the chronotope is seen as a meeting place for diverse populations and the initiator of the plot. The function of the prom was pointed out. The final part gives a review of the fabular, summary and chronotopic features of the novel. The corpus of investigation consists of the following novels: Miroslava Mihajlov Cerović's *Schoolyard*, Vladan Zec's *The diary of one staff room*, Boško Lomović's *The theft of a mobile phone in class 7 B* and Dragutin Beg's *A party in school* and Milutin Đuričković's: *Twins and Friday the 13th*.

Key words: chronotopic features of the school novel, a youth novel, elements of a detective novel, privileged moments of school life, the maturing of the young hero.